‘Flamenca’: la novel·la occitana feminista del segle XIII que va inspirar Rosalía

Autor: Laura Gállego Marfà
Data de publicació: 01-02-2019

Ens fem ressò d’una notícia del 30 de gener del 2019 al diari digital Vilaweb, que reproduïm integrament, sobre una novel·la occitana del segle XIII: ‘Flamenca’. Un cant a la llibertat i a la intel·ligència de les dones que va romandre en l'oblit fins al segle XIX. Vilaweb en parla amb el seu traductor al català, Anton Maria Espadaler. Crònica de la Laura Gállego Marfà.

Rosalía

17 d’octubre de 1385. Qui serà el rei Joan I escriu a la seva esposa, Violant de Bar, per demanar-li que digui a ‘Na Beatriu de Queralt que En Garau, son marit, és així enflamat ab la flamencha que no l’hic havem pogut fer partir, bé que·ns ha promès que se’n irà ab nós con irem d’aquí’. No és que el rei Joan volgués advertir Beatriu de Queralt que el seu marit festejava amb una joveneta de Flandes, sinó que, segurament, era tan absort llegint la novel·la Flamenca que no podia deixar-la per a res. Gairebé set segles més tard, aquesta novel·la occitana del segle XIII, d’autoria desconeguda, ha estat font d’inspiració d’un dels discs revelació a escala mundial del 2018: El mal querer, de Rosalia.

Coberta de la novel·la ‘Flamenca’, publicada
per Edicions de la Universitat de Barcelona.

La novel·la, escrita probablement entre el 1270 i el 1285 a la regió de Roergue, és composta per 8.101 versos, tot i que no s’ha conservat sencera: hi manquen els versos inicials, els finals i alguns d’altres dins el cos de la història. De fet, malgrat que hi ha algunes referències a Flamenca fins a final del segle XIV, com a la carta del rei Joan I, la novel·la va desaparèixer i no se’n va saber res fins a començament del segle XIX, quan la van trobar en una biblioteca de

Carcassona. Probablement, va ser per la censura i perquè l'argument topa amb les doctrines eclesiàstiques de la Inquisició que l'obra va romandre desapareguda cinc segles. Anton M. Espadaler, doctor en filologia romànica i professor de literatura medieval de la Universitat de Barcelona, és qui ha traduït la novel·la al català, l'ha prologada i anotada. I té clar que Flamenca podria ben bé tenir un lloc entre les grans obres de la literatura universal: 'El nucli de la història, deixades de banda les coses de l'època, té una gran actualitat, com ha demostrat la Rosalía.'

La cantant explica que la història de Flamenca i la seva estructura van inspirar-la. 'Vaig començar a treballar en el projecte pensant no tan sols en el disc sinó també en els directes, en els vídeos i en el concepte general de l'àlbum', diu en un vídeo penjat al seu compte d'Instagram. Va ser aleshores que l'artista Pedro G. Romero li va parlar de la novel·la, i ella la va llegir: 'Em va fer connectar la idea que tenia del projecte amb el títol del disc. És la història d'una dona que es casa amb un home i aquest, per gelosia, l'empresona. En el meu cas, m'inspiro en el tema que es presenta en la novel·la, però me'n vaig cap a una altra banda. El disc, en realitat, està molt centrat en la història d'un personatge femení i un de masculí.'

Flamenca és una noia d'una bellesa i intel·ligència extraordinàries que es casa amb Archimbaud de Borbó. Aquest, incitat per la reina de França, comença a embogir de gelosia fins al punt que tanca Flamenca en una torre i no la deixa sortir si no és per anar a missa. El cavaller Guillem de Nevers, que ha sentit la història de la dama reclosa a la torre, es disfressa de clergue per seduir-la i alliberar-la. L'astúcia i l'enginy de Flamenca són els protagonistes de l'obra: és gràcies a la seva intel·ligència que pot vèncer les extravagàncies del gelós, retratat de manera grotesca per l'autor. Amb influències de la lírica trobadoresca més erotitzant i un fort caràcter ovidià, Flamenca és l'única novel·la occitana medieval –juntament amb Jaufré, dedicada al rei Jaume I– de la qual tenim constància.

Feminista i hedonista

La qüestió central de la novel·la és la llibertat. Que no es pot atemptar contra la llibertat de les persones ni, sobretot, contra la llibertat de les dones, perquè són iguals que els homes i en tenen el mateix dret. 'És la deessa Amor, personatge femení, qui insta Flamenca perquè s'alliberi i qui sempre és al costat dels personatges perquè s'estimin, fins i tot carnalment, perquè això no és pecat', diu Espadaler. Argumenta que la novel·la és feminista perquè manifesta que 'en les dones no hi ha pecat original i que, per tant, homes i dones tenen dret a una mateixa llibertat'. L'Església interpreta que la dona és un ésser inferior per culpa del pecat original i haver-se deixat enganyar per la serp, però l'autor de Flamenca considera que l'arribada de Jesucrist va rentar el pecat original, de manera que homes i dones són exactament iguals, també en intel·lecte.

És una novel·la d'una gran modernitat perquè va a favor de la llibertat, de la igualtat entre homes i dones, adverteix contra els qui volen reprimir i enalteix la intel·ligència i el goig de viure. A més, tal com explica Espadaler, la importància de l'argument, encara avui, és que 'posa la dona lliure al centre, en un lloc social de gran relleu, i condemna els qui la volen tancar, amagar o reprimir': 'Em sembla que, tal com estem ara mateix, és un missatge que no fa cap mal, ans al contrari.'

Anton M. Espadaler.

Per Espadaler, aquest pensament igualitari i hedonista surt de la Universitat de París, on un grup de clergues van elaborar una teoria teològico-filosòfica en la qual el plaer no era pas un element a combatre sinó a desenvolupar, a enriquir, a practicar, eren els partidaris del Lliure Esperit. Parla d'un plaer en tots els sentits, perquè en la novel·la no es tracta solament el desig sexual sinó que també s'hi menja bé, es vesteix amb elegància i les maneres són 'perfilades i discretes, assenyades i elegants'. És el gust per les coses boniques d'aquest món, on l'amor –encarnat en la deessa– té un lloc central. I també la sexualitat. 'És absurd renunciar-hi, perquè si existeix, vol dir que també és en Déu, i no pot ser que Déu tingui una cosa dolenta que als homes se'ls prohibeixi.' Aquest pensament, que beu d'Ovidi i el seu Carpe Diem, exhorta a gaudir de totes les coses de la vida i a afanyar-s'hi, perquè la joventut passa de seguida. L'autor fa una caricatura cruel del gelós, de qui vol reprimir l'amor i el plaer: 'El deshumanitza, el deixa com una bèstia, com una cosa repugnant.'

És important i transgressor que hi hagi aquesta concepció del plaer en la novel·la perquè és escrita en una època 'en què la Inquisició i el pes de França a Occitània, amb un pensament molt ascètic, va fer canviar la lectura de la tradició trobadoresca i la va deserotitzar', explica Espadaler. Flamenca, en canvi, proposa una moral sense sancions, 'cosa que devia irritar molt en el seu temps i podria ser que fos una de les explicacions per les quals va tenir una circulació restringida'. Només en indrets on la Inquisició no actuava gaire, com a la Corona d'Aragó, va poder tenir una circulació lliure. Més lliure que a Occitània. De fet, s'ha trobat un fragment de Flamenca a Mallorca, 'cosa que fa pensar que per

la Corona d'Aragó va llegir-se força, perquè hi havia menys pressió eclesiàstica'.

Flamenca, un gran nom de dona de la literatura

'Si Flamenca s'hagués continuat llegint, Madame Bovary probablement no seria tan bleda', diu, divertit, Espadaler. Per exemple, perquè a diferència d'Iseu, gran nom de la literatura medieval, Flamenca viu una història d'amor total sense cap filtre, amb l'enginy i la racionalitat. 'Si la història de Flamenca s'hagués conegut sempre i hagués tingut lectors continuats, Madame Bovary s'hauria d'haver escrit d'una altra manera', puntualitza. 'Flamenca llegeix i s'allibera molt amb la lectura, com Madame Bovary o Madame de Rênal d'El roig i el negre, de Stendhal, però, en canvi, no és gens bleda.' El personatge de Flamenca és una dona intel·ligent i racional, amb un cervell igual que el dels seus companys masculins: 'A banda de ser extraordinàriament bonica, és extraordinàriament intel·ligent.' A l'obra, la mateixa Flamenca diu que no hi ha humanitat completa si no s'és intel·ligent. 'Només els homes, i dones, intel·ligents poden percebre el bé i el mal. El mal és ser gelós i maltractar les dones; les coses que van a favor de la llibertat són bones', raona Espadaler. La insistència en la intel·ligència de Flamenca és cabdal perquè, segons el pensament que es desprèn de la novel·la, el físic no pot anar deslligat del cervell: sense intel·ligència no hi ha bellesa.

L'autor: anònim, canonge, occitanista

De l'autor de Flamenca se'n sap poca cosa. 'Només sabem que va estudiar a França, perquè té una formació filosòfica sòlida, i sembla que també universitària. Probablement era canonge, com tants en aquella època. Gran coneixedor d'Ovidi i molt coneixedor de la pròpia tradició. Políticament occitanista i antifrancès. De la regió de Roergue'.

L'occitanisme de l'autor de Flamenca es veu culturalment perquè agafa la tradició trobadoresca més erotitzant, reprimida en aquella època per la Inquisició i la presència francesa. I políticament, en el torneig que s'esdevé al final de la novel·la, també s'hi pot llegir un clam occitanista: la majoria dels cavallers que guanyen el torneig són els qui es van mantenir fidels al comte de Tolosa i els qui perden són els qui anaven a favor dels francesos. Per Espadaler, aquest torneig no és pas ingenu: 'Com que els qui perden són els francesos, es pot suggerir una interpretació més política a favor de la pervivència d'Occitània com a entitat política a part de França.'

Una novel·la feminista d'autoria anònima. Pot ser que l'escrigués una dona, com tantes altres vegades ha passat en la història de la literatura? No ho sabem. Hi ha un argument que fa que Espadaler gairebé ho descarti, i és que sembla força clar que l'autor de Flamenca tenia estudis universitaris, i en aquell temps les dones no podien anar a la universitat. 'Seria genial que ho fos, sí. De fet, ja hi havia les trobairitz, que no solament escrivien molt bona poesia i música, sinó que expressaven les mateixes idees que els homes.'

Cinta Arasa: 'Les "trobairitz", en bona mesura per la misogínia imperant al nostre món, han estat bandejades dels llibres d'història i dels de literatura'

Sigui com sigui, després de segles en l'oblit, la història de Flamenca, una dona a l'altura de les grans dames de la literatura i que fa servir l'enginy per a deslliurar-se de la gelosia del seu marit, ha tornat a captivar el públic, ara de la mà d'una altra dona, Rosalía.

Podeu comprar Flamenca a la Botiga de VilaWeb

Lletres
CULTURA > LLETRES
30.01.2019 21:50
Per: Laura Gállego Marfà
https://www.vilaweb.cat/noticies/flamenca-occitana-rosalia/